

GEVELS IN VERSCHILLENDE STIJLPERIODES EN
GEVELTOPPEN IN DETAIL

VRIENDENWANDELING
OKTOBER 2021

VRIENDENWANDELING

'HOOG SAMMY, KIJK OMHOOG'

Welkom op deze wandeling met als thema 'Hoog Sammy, kijk omhoog Sammy'. Een speelse knipoog naar het lied van onze Amsterdammer Ramses Shaffy om te benadrukken dat we deze wandeling de blik omhoog richten. We kijken in detail naar de gevels uit verschillende stijlperiodes en de ontwikkeling van de geveltoppen. Het is een soort voorproefje voor het boek voor de Vrienden van Theo Rouwhorst. Velen van u zullen hem vast al kennen van de rubriek 'oog voor detail' in het tijdschrift Binnenstad van de Vereniging Vrienden van de Amsterdamse Binnenstad. Maar de Vriendenwandeling is op de eerste plaats toch om te genieten van onze prachtige stad met monumenten. Amsterdam waar Stadsherstel zich zo inzet voor het behoud en restauratie van deze historische panden. We komen ook langs veel monumenten die dankzij een Vriendenbijdrage nog verder zijn verfraaid. Verheugend is ook dat we dit jaar, na de corona pandemie, weer panden binnen mogen bezoeken. Zoals ons startpunt Het Betty Asfalt Complex, dat in 2019 in bezit van Stadsherstel is gekomen. Nieuw voor u is, dat u voor verdere informatie over de panden, verwezen zult worden naar de website van Stadsherstel. Ook is aangegeven waar met 'het oog voor detail' een kijkertje uitkomst biedt. Wij wensen u veel plezier met deze wandeling.

Amsterdam, oktober 2021

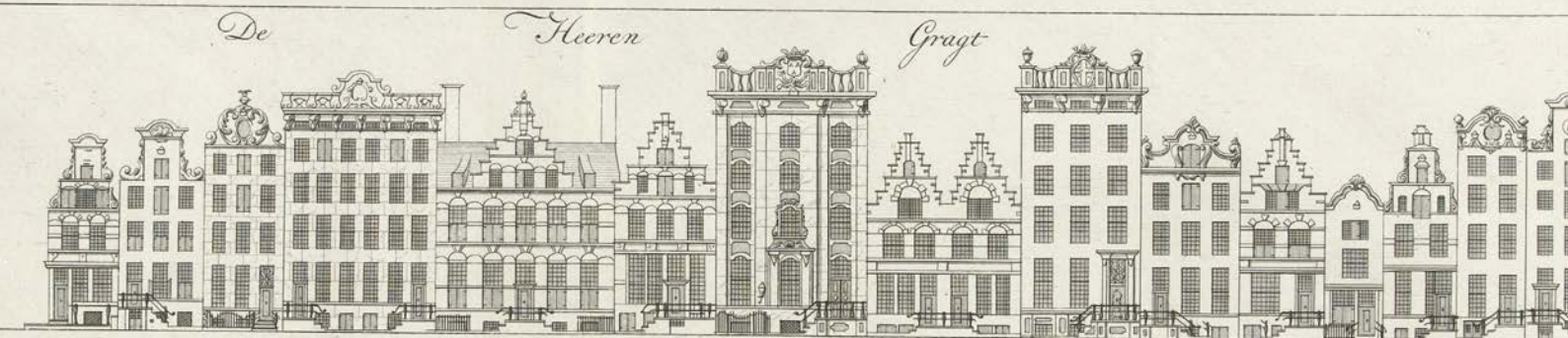
1 Panden van Stadsherstel open voor bezoek

2 Panden gerestaureerd door Stadsherstel

 Gebruik kijkertje om details te bestuderen.

 Meer info te vinden op: <https://stadsherstel.nl/onze-monumenten/alle-panden/>

Afbeelding van een deel van de even kant van de Herengracht uit het Grachtenboek van Caspar Philips.

DE AMSTERDAMSE GRACHTENGORDEL : UNESCO WERELDERFGOED

Onze wandeling voert ons zowel langs de unieke grachtengordel van de Derde en Vierde Uitleg van Amsterdam als ook naar de oude binnenstad. Vooral de woningen aan de Herengracht en met name de woonpaleizen in de Gouden Bocht zijn beeldbepalend voor onze voorstelling van de rijkdom van de Gouden Eeuw. Toch zien we ook hier nieuwe gebouwen en schaalvergroting uit de 20ste eeuw staan. Zo zijn aan de gevels, puien, stoepen, ramen, deuren en maatvoering de in de loop van de eeuwen steeds veranderende stijlen en modes af te lezen. Diverse geveltypes en vaak ook de verandering daaraan zijn ook bij de Stadsherstelpanden te vinden. Van 17e-eeuwse trapgevels, klokgevels en halsgevels tot allerlei soorten lijstgevels. De ontwikkeling in de loop van de eeuwen kunt u zelf op de Herengracht met een kijkertje zien, vanaf Stadsherstelpand 300 bij de Wolvenstraat tot Herengracht 356 bij de Huidenstraat. Dat kunt u doen lopend aan de oneven kant naar Stadsherstelpand 361. Daarom volgt hieronder de afbeelding van een deel van de even kant van de Herengracht uit het Grachtenboek van Caspar Philips.

NIEUWEZIJD'S VOORBURGWAL

Deze gracht was tot de demping in 1884 één van de mooiste grachten van Amsterdam. Het bochtige verloop van de gracht was te danken aan het feit dat het in oorsprong tot aan de Kolk een natuurlijke waterweg was, namelijk de Boerenwetering. Op de kaden van de gracht werden allerlei markten gehouden vooral ook omdat "de Plaetse" (de Dam) te klein werd voor alle handel. Zo werd de Melkmarkt verplaatst naar de Nieuwezijds Voorburgwal en kwam er vanaf 1663 een wekelijkse Pijpenmarkt. Aan de andere kant van de gracht lag de Bloemmarkt tot de verhuizing in 1862 naar het Singel, zoals op het schilderij van Berkheijde van 1675 is te zien. Ook de z.g. Deventer Houtmarkt bevond zich daar. Tenslotte bij de Rosmarijnsteeg kwam de Boommarkt en later de postzegelmarkt. Op dit lommerrijke en nog steeds fraaie deel van de burgwal woonden eeuwenlang aanzienlijke burgers van Amsterdam. In ons startpunt en opengesteld pand Nieuwezijds Voorburgwal 282, woonde zo'n aanzienlijke en rijke familie.

*Nieuwezijds voor de demping.
Achterzijde Paleis/Stadhuis.*

1

BETTY ASFALTCOMPLEX - NIEUWEZIJD'S VOORBURGWAL 282 EN 282A

Al in de 16de eeuw was er sprake van een bebouwing op deze plek. In 1613 werden de panden verder naar achteren uitgebreid. In het linkerdeel met twee ramen woonde Jacob Cornelisz Cromhout zodat dit deel Het Regte Cromhout werd genoemd. In het rechterdeel bouwde Laurens Spiegel een dubbelpand met een trapgevel, de Parcen genaamd. Vanaf 1618 tot 1835 heeft de familie Bicker hier gewoond, een familie van burgemeesters en andere belangrijke stedelijke bestuursfuncties. Rond 1725 werden in opdracht van Cornelis Backer en Margaretha Bicker de panden samengevoegd onder een kroonlijst met versierde consoles. In het interieur kwam in de gang prachtig stucwerk, het wapen van de Bickers en een houten trap van de beroemde Ignatius van Logteren.

In 1862 kwam dit dubbelhuis in handen van de gemeente en in 1870 werd het met het Regte Cromhoutpand samengevoegd. Bij de verbouwing tot de Roemer Visscherschool werd de lijstgevel doorgetrokken over het smalle pand met de twee traveeën. Ook verschil in metselwerk is nog zichtbaar. Van 1910 tot 1957 kwam hier de Prinsenschool. Op de foto is het open hek zichtbaar met de voordeur meer naar achteren geplaatst. Tijdens de Tweede Wereldoorlog was dit een schuilplaats, zoals is te lezen op de plaquette.

Toen in 1963 Marijke en Sieto Hoving hier het Tingel Tangeltheater vestigden was het noodzakelijk om een tweede ingang te maken in de Regte Cromhout. Paul Haenen gaf het de intrigerende naam Betty Asfalt Complex. Geen creatie zoals Margreet Dolman maar een

verzonnen naam om de nieuwsgierigheid te prikkelen.

Het pand is open. De monumentale gang wordt met bijdrage van de Vrienden gerestaureerd.

We blijven aan deze kant om te kijken naar de twee torens aan de overkant van de straat.

TELEGRAAFGEBOUW, 1930 – G.J.LANGHOUT EN J.F.STAAL

Het gebouw is een herinnering aan de Nieuwezijds Voorburgwal als Nederlandse variant van Fleetstreet. Maar zoom met uw kijkertje in op de toren waar op iedere zijde roepende “krantenjongens” staan maar in feite naakte jongelingen. Dit zijn replica’s van de bronzen beelden van Hildo Krop omdat de Telegraaf de originelen bij de verhuizing heeft meegenomen

TOREN OP DE “PAPEGAAI”

Dit is niet de toren van de Papegaai zelf maar van de Middeleeuwse Nieuwezijds Kapel. Na een jarenlange strijd om “liever puin dan Paaps” te voorkomen werd de kapel toch in 1908 afgebroken. Een deel van de brokstukken zit ter herinnering in de weer herplaatste zuil op het Rokin. De klokketoren werd op het dak van de Papegaai geplaatst.

Belangstelling bij het Telegraafgebouw op de Nieuwezijds Voorburgwal na de vermissing van de Uiver in de Melbourne-race. 1934.

We lopen richting Spui en slaan de Rosmarijnsteeg in met op de hoek een merkwaardig pand .

Hoek Rosmarijnsteeg

Het is een soort Ojiefgevel met een met de hoek mee-geklapte kant, een vooral in de 19de eeuw gebruikt type gevel. De Rosmarijnsteeg heette voor 1615 ook Raamsteeg. De herkomst van de naam van de Rosmijnsteeg is niet helemaal duidelijk. Of er bevond zich hier een gevelsteen met rosmarijn of er woonden mensen die versierselen maakten met takken rosmarijn en bloemen voor doop- en bruiloftsfeesten.

DRAPERIE OF LAKENBEREIDING

Al in de 15de eeuw was de lakenbereiding van betekenis en behoorde het lakenbereidersgilde tot de oudste gilden van de stad. Zowel aan de Oude als aan de Nieuwe Zijde was er sprake van deze nijverheid. Aan de Nieuwe Zijde stonden de droogramen aan de buitenkant van de N.Z. Voorburgwal. Maar na uitbreiding met het Nieuwe Werk (Jordaan) kregen de lakenververs voor hun droogramen terreinen bij de huidige Raamstraat toegewezen. Aan de Oude Zijde stonden de ramen buiten de muren van de Kloveniersburgwal, zelfs al te zien op de beroemde kaart van Cornelis Anthonisz. De Raamgracht heette tot het einde van de 17de eeuw Verversgracht. In de Staalstraat werd in 1641 de Saaihal met de fraaie draperie als versiering van de gevel opgericht.

Aan het einde van de steeg gaan we rechtsaf naar de Spuistraat en steken over om van de even zijde naar de overkant te kijken.

2

SPUISTRAAT 255AB/257

In 1867 werd de Nieuwezijds Achterburgwal gedempt, een gracht in verval zoals op de foto vlak voor de demping is te zien. Hier stonden veelal pakhuizen terwijl op de Nieuwezijds Voorburgwal zich vooral de deftige woonhuizen bevonden. Twee klassieke pakhuizen met tuitgevels staan links van de Stadsherstelpanden. Vermoedelijk zijn het nu woonappartementen geworden. Aanvankelijk dacht en vooral hoopte men dat, na de demping van de gracht, de Spuistraat een Tweede Kalverstraat zou worden. Opmerkelijk is dat ons pand Spuistraat 255a naast de twee pakhuizen wel erg klein en laag oogt. Toch is het de originele bouwhoogte, die we hier zien. Het heeft een tuitgevel met een aanzet van een trapgevel. Goed zichtbaar bij 255a is dat halverwege de diepte van het huis zich een dwarskap bevindt. Het dwarshuis stond in een steeg en liep ook achter 255b. Beide zeer verschillende huizen hebben dus een voor- en achterhuis. Het pand op Spuistraat 255b (vroeger 257) heeft een klokgevel met een sierlijke kuif en een schuin uitstekende hijsbalk. De panden bevonden zich in zeer slechte staat en waren in feite onbewoonbaar toen Stadsherstel ze in 1978 verwierf.

De stoep van beide panden is gerestaureerd met bijdrage van de Vrienden.

We lopen terug naar de Raamsteeg om de bakkerij op de hoek te bewonderen. Ofschoon het nu wel een opknaptbeurt nodig heeft.

Jugendstilpand

Het is van architect G. van Arkel zoals te lezen is aan de Spuistraatkant. Boven ziet u een afbeelding van een korenschoof. De toegangsdeur naar de winkel is prachtig op de hoek geplaatst. In de winkel zien we op tegeltableaus het hele proces van het ploegen tot en met het bakken van het brood. Aan de zijgevel vinden we een gevelsteen van het gesloopte huis met de verzuchting

dat het vrede is na de Oostenrijkse Successieoorlog 1748. In de deurpost een spreekbuis.

Vroeger werd de Raamsteeg ook wel de Vechterssteeg genoemd naar Vechter Barentsz, burgemeester in 1489 en bezitter van een boomgaard tussen de Raamsteeg en de Schoorsteenvegerssteeg.

3

RAAMSTEEG 6

Op het eerste gezicht kijkt u naar een simpel pand voorzien van een 19e-eeuwse lijstgevel. Maar toch meldde Stadsherstel zich meteen toen het vervallen pandje in 2007 te koop werd aangeboden. Pas drie jaar later zou Stadsherstel, na een aantal snelle doorverkopen en dreigende sloop, in 2010 het pand in bezit krijgen. Om te begrijpen waarom Stadsherstel het pand zo graag wilde hebben moeten we eerst in het kort de bouwgeschiedenis bekijken. Het bijzondere aan het pand is dat het al rond 1500 is gebouwd! Net als in de Spuistraat werd vermoedelijk al in de tweede helft van de zestiende eeuw achter Raamsteeg 4 en 6 een dwarshuis gebouwd voor een brandewijnstokerij, nemen we aan. Rond 1630 is achter dit pand dat deel van het dwarshuis gesloopt en het huidige achterhuis met nog extra uitbreiding naar het noorden gebouwd. Rond 1655 werd het voorhuis gemoderniseerd maar, echt uniek voor een eenvoudig pand, werd in het achterhuis een

drijvende kelder gebouwd! In de 19de eeuw kwam de huidige lijstgevel en de huidige vensters tot stand. Ook rond 1900 volgde nog verbouwingen. In de 20ste eeuw is in het voorhuis lang een kapperszaak geweest zoals we zien aan de barbierstok van de foto. Na de dood van de laatste kapper Jack Duty bleef zijn weduwe verzorgd door de buurtbewoners hier wonen. Het ziekbed stond in de winkel waar zij haar laatste jaren sleet en zij in 2007 stierf.

Dat Stadsherstel uiteindelijk dit pandje kon kopen is mede te danken aan de Vrienden. Want toen de herbouw van de Haringpakkerstoren niet doorging, omdat Amsterdam bang was dat de nominatie voor de grachtengordel tot Unesco werelderfgoed in gevaar kwam, werd het geld gestoken in dit pand. Vandaar dat u in het bovenlicht de Haringpakkerstoren ziet afgebeeld en beneden in steen "Van je vrienden moet je het hebben".

We lopen verder naar het Singel en blijven staan op de brug genoemd naar Joes Kloppenburg (slachtoffer zinloos geweld).

Singel 340 Telecommunicatiegebouw **L.Marnette + G.J.Rutgers, 1919**

De schaalvergroting voor dit Amsterdamse Schoolpand betekende niet alleen de afbraak van vijf woonhuizen aan het Singel maar ook aan de Herengracht. De eisen van de moderne tijd waren noodzakelijk want "tijd is geld" staat er dan ook bij de bovenste ramen te lezen. Van de brug af is door de bomen is het misschien moeilijk te zien, maar het beeldhouwwerk van H. Krop laat ook een gazelle zien aan de voet van de pilasters, als telefoonpalen met aan de bovenkant isolatoren met telefoondraden. Deze zorgen voor een snelle verbinding tussen de steden, waarvan de wapens zijn weergegeven.

4

SINGEL 346

Een pand uit de 17de eeuw waar binnen nog de houten gebinten en tussenbalken aanwezig zijn. In de 18de eeuw kwamen er naar de mode van die tijd wit gepleisterde muren en stucplafonds. Maar ook de lijstgevel stamt uit die tijd. In de 19de eeuw komt er een nieuwe pui met vier pilasters, waardoor de beletage en de eerste verdieping in drie traveeën is verdeeld op een steenbasement. Het pand loopt van een zeer smal souterrain naar een iets bredere bovenverdieping. Hierdoor was een gemetselde wig tussen 346 en 348 noodzakelijk.

Mede dankzij bijdrage van de Vrienden in het houtsnijwerk bij de dakkapel van het achterhuis hersteld.

SINGEL 350/ OUDE SPIEGELSTRAAT 1A

Dit hoekpand uit de 17de eeuw werd in 1608 bewoond door Pieter Laurens Spiegel. Maar aan het einde van de 17de eeuw is het pand door allerlei erfenissen verdeeld. Zo zien we dat in 1687 een kraanmeester voor een 1/40ste deel bezitter is. Het pand draagt dan de naam de Treksaagh, helaas niet duidelijk waarom. Tien jaar later volgen nog verdere verdelingen. Pas in 1723 is er weer één eigenaar Jan Becker, die niet alleen het pand met erf koopt maar ook een inmiddels gebouwd achterhuis. Overigens is uit een precario van 1710 al duidelijk dat er betaald moet worden voor regenbakken, een pothuis en een secreet. Na Beckers dood ontstaat er opnieuw een splitsing, maar nu in twee panden. In de 19de eeuw wordt de 18de-eeuwse gevel verbouwd tot een lijstgevel. Vanaf het einde van de 19de eeuw tot op de dag van vandaag hebben er allerlei winkels in het hoekpand gezeten. Het pand is door Stadsherstel in 1983 grondig gerestaureerd. Zo kunnen we het overbouwde pothuis in de zijgevel weer bewonderen. Het lijkt met de regenpijp net weer een echte 'puthuis' te zijn zoals het in de precario van 1710 is omschreven.

Pothuis

Een pothuis of puthuis is een kleine uit- of aanbouw gelegen voor of naast een stedelijk woonhuis. In Amsterdam vooral bij hoekhuizen zonder achtererf. Het is een verdiepte ruimte die deels bovengronds uitsteekt. Ze waren al bekend in de middeleeuwen toen het, evenals het hoofdgebouw, uit hout was opgetrokken. Oorspronkelijk was de naam puthuis omdat de bouwsels over een verzamelput voor het hemelwater waren gebouwd. Men kon vanuit het souterrain of de kelder van het huis binnendoor in het puthuis water putten. Later zijn de ruimtes vaak vergroot en veranderd van bestemming. Zo werden ze gebruikt voor het huisvesten van werkplaatsjes van ambachtslieden, als opslagruimte of als keukenpothuis waarin ook het stilletje een

plaats vond. Uiteindelijk boden ze als kelderwoning ook wel onderdak aan gezinnen. Pothuizen hadden vaak een enigszins schuin aflopend plat dak. Ze konden meestal van binnenuit worden bereikt, maar er zijn ook pothuizen met uitsluitend een buitentoegang. In Nederland bevinden zich tientallen pothuizen die gewaardeerd zijn als monument; een groot deel in Amsterdam. Gewoonlijk stonden de regenbakken en putten op het achtererf. Als de ruimte ontbrak ook wel als een put in de stoep. Bij hoekpanden treft men pothuizen aan de zijgevel. Deze werden veelal omgebouwd en uitgebreid tot pothuizen een plek waar men de voorraad potten en pannen bewaarde.

Verder de Oude Spiegelstraat in.

Oude Spiegelstraat nummer 3

Het 18de-eeuwse woonwinkelpand heeft een 19de-eeuwse lijst en ramen met empire roedenverdeling. Bij de winkel bevinden zich aan de houten onderpui twee uitstalkasten uit de tweede kwart van de 19de eeuw zonder empire roedenverdeling. De ronde houten hoekstijlen zijn gecanneleerd en met lood afgedekt. Naast het pand is een poortje naar een apart bewoond achterhuis.

We lopen de Oude Spiegelstraat uit en steken de Herengrachtbrug over.

HERENGRACHT 300

In dit pand was vanaf 1620 ongeveer 350 jaar een bakkerij gevestigd, oorspronkelijk met een trapgevel en een pothuis in de zijgevel. In 1763 kwam bij een verbouwing daarvoor niet alleen een lijstgevel met een kuif in de plaats maar kwam er ook een tweede pothuis. Ruim een eeuw later veranderde de nieuwe eigenaar de gevel in de huidige kroonlijst met dakkapel. Er kwamen ook nieuwe t-ramen maar het 18de -eeuwse pothuis moest verdwijnen. In 1911 moest de bakkerij, noodgedwongen door de klachten van de buurt over roetneerslag, op een olie gestookte oven overgaan. Hiervoor was het noodzakelijk om de schoorsteen te verhogen waardoor een zware belasting op het pand met een slechte fundering ontstond. In 1948 moest na een ontploffing van de oven de bakkerij nogmaals overschakelen op een ander oventype. Deze keer op een heetwateroven tot het einde van de brood en banketbakkerswinkel in 1962. Inmiddels was het verkeer in de straat steeds intensiever geworden zodat de trillingen steeds meer het te zwaarbelaste pand noodlottig werden. Stadsherstel kocht dan ook in 1984 het pand met een dubbele rij stutten. De aankoop werd mogelijk gemaakt door NOG verzekeringen zoals op een gedenksteen staat te lezen. Verdekt eert het ook de restauratiearchitect Riesener. (Puzzel zoek de hoofdletters en die vormen de naam.)

Hoekpanden, een boekensteunen voor de rij

Hoekpanden fungeerden toen vaak als boeksteunen voor de slechte panden in de twee gevelrijen. Omdat de hoekpanden zelf ook vaak slecht waren hadden ze een stutconstructie nodig om ze op hun plek te houden. Dat was onder andere nodig bij dit pand. Hoekpanden

waren voor Stadsherstel ook belangrijk omdat ze na restauratie aan twee gevelzijden een positieve uitstraling gaven. Daarmee werd gehoopt dat ook burens gestimuleerd werden hun panden op te knappen.

We lopen terug en vervolgen de wandeling aan de oneven kant.

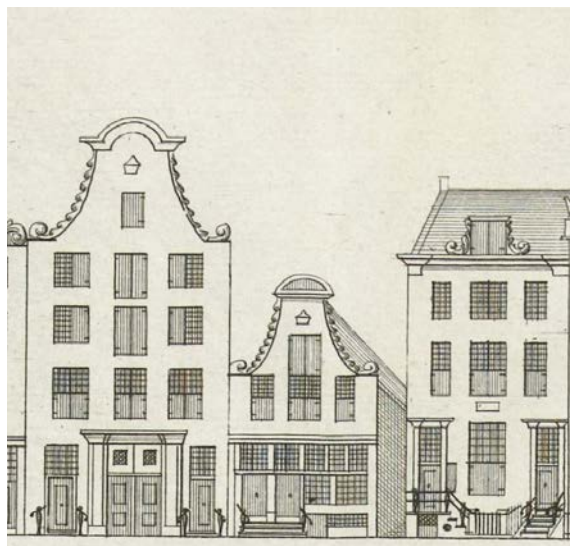
Toppengesol

Op Herengracht 309 – 311 staan twee Van Houtenpanden uit 1935. De bouwinspecteur Van Houten formuleerde het zo : “Er is een tijd gekomen, dat men het jammer vond dat zulk een mooie oude gevelhals teloor ging. Men bewaarde hem, in de hoop hem ergens toe te passen”. Onomstreden is deze methode niet vooral in het begin sprak men van “toppengesol” maar later kwam er iets meer waardering voor deze noodoplossing tot behoud van het stadsgezicht.

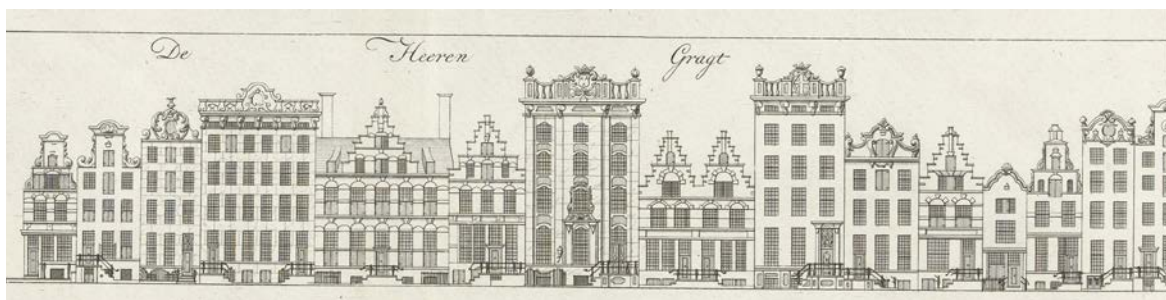

HERENGRACHT 325

In 1639 is er een melding van een huis en erf aan de noordzijde van de Goudsbloemsteeg. In het Grachtenboek van Caspar Philips vinden wij een afbeelding van het huisje zoals het door meester-timmerman J. Oldenhove in 1690 is gebouwd. Het huisje heeft slechts een begane grond met een pui met twee toegangen met brede stoep. De kapverdieping heeft een ingezwenkte halsgevel met festoenen en een gebogen fronton. Wel behoorde bij dit pand een achterhuis. Aan het begin van de 19de eeuw ontstond een pand met vier verdiepingen met een rechte lijst met zadeldak. Op de platte stoep kwamen drie toegangsdeuren en twee snijramen in empirestijl. De drie kussendeuren hebben een sierlijk waaiermotief. De rechterdeur geeft toegang tot de overbouwde Goudsbloemsteeg en voert langs het achterhuis en via de achtertuinen naar Singel 368, ook in bezit van Stadsherstel.

In de twee bovenlichten zien we een voorstelling van levensboompjes. Deze deuren en bovenlichten en stoeppalen konden gerestaureerd worden door een Vriendenbijdrage. De restauratie van het in 1975 aangekochte pand kon door allerlei verwikkelingen pas in 1989 beginnen

Zoekplaatje

Kijk eerst zelf naar links aan de overkant vanaf nummer 328 tot 348 voor een vergelijking met de afbeeldingen van Caspar Philips, die in de inleiding staan. Geniet of erger u, afhankelijk van de verschillen die er zijn. Hier volgen een paar opmerkingen.

Nr. 328 Met de paarsrode deur naast het rode pand met halsgevel, is een pand uit 1740, nu met een 19de-eeuwse lijst.

Nr. 330 + 332 Twee in de kern 17de-eeuwse panden, afgebroken voor nietszeggende nieuwbouw uit 1961.

Nr. 334 Alleen de rode façade van vroeg 17de-eeuwse trapgevel staat er.

Nr. 336 Ook hier staat alleen de 18de-eeuwse fraaie voorgevel overeind. Maar wel met een bijzondere zandstenen lijst in de vorm van een klok.

Nr. 338 Fraaie zandstenen lijst, consoles en attiek uit de 18de eeuw.

Nr. 340 Tot 1874, twee huizen uit het begin van de 17de eeuw. Nu één huis met een verhoogde rechte lijst waarin boven is geschreven "in 't roode kruis".

Nr. 342 Fraaie zandstenen gevel met rechte lijst uit 1720 met attiek en hoekvazen.

Nr. 344 Vroeger een trapgevel uit 1620, vernieuwd (vernield) in 1920.

Nr. 346 Dubbel huis met een trapgevel uit 1615 en dwars dak. Verbonden met nr. 344.

We kijken nu weer naar de oneven kant en lopen verder.

8

HERENGRACHT 361

De gevel uit 1655 is een late trapgevel in sobere Amsterdamse Renaissance. In de middengevel zijn klezortjes gebruikt (kwartbaksteen uit 17de eeuw) die aan de randen van het metselwerk nodig zijn om een kruisverband te krijgen. In de 18de eeuw kwamen schuiframen en in de onderpui ramen met roeden. Maar de grootste verandering kwam in 1880 toen de trapgevel werd vervangen door een sobere lijstgevel! Jan Gerritz Sonnenbergh (1579-1657) liet zijn familiewapen met berg en zon als gevelsteen aanbrengen. Maar de meest spraakmakende bewoonster was wel Aaltje Turksma, die in 1872 het pand kocht. Zij vestigde namelijk een bordeel in het pand. Voor de restauratie in 1962 moest eerst een stutconstructie worden aangebracht. Gelukkig waren er voldoende aanwijzingen volgens Henk Zantkuijl, toenmalig hoofd van bureau monumentenzorg, om de trapgevel weer te reconstrueren. De kruiskozijnen en de middenstoep kwamen echter niet terug. Bij de restauratie van de gevelsteen moesten verschillende lagen verf worden verwijderd voordat de deels afgehakte afbeelding weer zichtbaar werd.

Herengracht 353-367 in 1916

Over de brug gaan we verder aan de even zijde van de Herengracht.

9

HERENGRACHT 364-370 DE CROMHOUTHUIZEN

In 1660-1662 bouwde een van de bekendste 17e-eeuwse architecten, Philips Vingboons, voor de schatrijke Jacob Cromhout vier huizen aan de Herengracht, 364, 366, 368 en 370. Het jaartal 1662 is terug te vinden in de gevels. Vingboons wordt ook wel de uitvinder van de Amsterdamse halsgevel genoemd en dat is ook bij deze Cromhouthuizen goed te zien. De halsgevels zijn van Bentheimer zandsteen met driehoekige topfrontons. De vleugelmotieven rond de oeil-de-boeufs zijn van Jan Gijseling de Oude.

De vier huizen staan bekend als de Cromhouthuizen of, wat informeler, als de vader, de moeder en de twee kinderen. Ze zijn gebouwd in Hollands classicistische stijl. Jacob woonde zelf op nr. 366, wat nog te zien is aan het reliëf van een krom stuk hout op de gevel. De Cromhout dynastie eindigde in 1832, de panden werden verkocht en kwamen in 1887 in het bezit van het Nederlands Bijbelgenootschap. Een bordje naast de deur herinnert hier nog aan. Sinds 2019 zijn de nrs. 366 en 368 eigendom van Stadsherstel.

Het pand is open. Loop even naar binnen. Er zijn prachtige stucplafonds van Ignatius van Logteren en in 2000 heeft Stadsherstel een plafondstuk van Jacob de Wit in een van de kamers herplaatst. De keuken is nog uit 1623. De huizen zijn om dit deel heen gebouwd.

Op de achtergevel is een alliantiewapen te zien van twee Cromhoutjes die in 1702 met elkaar trouwden. Het wapen is van de hand van Van Logteren, net als een ander alliantiewapen dat in de tuin is te vinden. Dat alliantiewapen is bewaard gebleven dankzij de Vrienden.

Vervolg de wandeling langs de even kant van de Herengracht.

Kijk ter hoogte van het **NIOD (nr. 380)** met uw kijkertje naar de Beulingsloot aan de overkant. Op het huis links van de sloot zit een kat en aan de overkant een muis.

We steken de Leidsegracht over. Hier eindigde de derde uitleg en we komen nu in het deel van de vierde uitleg.

Iets verder aan de overkant (voorbij de bocht, aan de overzijde van **nr. 412**) ziet u de Oude Bokkengang, die toegang gaf tot de Rooms-Katholieke huiskerk de Krijtberg. De Krijtberg kerk die u nu achter de huizenrij ziet, is in 1883 gebouwd door Tepe.

Steek de Leidsestraat over.

Tegenover **Herengracht nr. 452** staat een van de mooiste huizen van Amsterdam, Huis de Neufville uit 1733. Het huis heeft een dubbele stoep en een deuromlijsting met Corinthische pilasters in Lodewijk de XIV-stijl. Op de rechte kroonlijst is een balustrade aangebracht met in het midden een reliëf. Het reliëf bestaat uit twee knaapjes die een appelboom uitschudden, geflankeerd door twee zittende vrouwen. Het geheel wordt bekroond met een vergulde hemelbol.

Rechtsaf de Nieuwe Spiegelstraat.

Op het hoekje **Herengracht 466** was de Nederlandsche Handel Maatschappij gevestigd. Een initiatief van koning Willem I in 1824 om de handel met Nederlands Indië te stimuleren. De VOC was ter ziele gegaan. Halverwege de jaren twintig van de vorige eeuw verhuisde het hoofdkantoor naar het door Karel de Bazel ontworpen gebouw aan de Vijzelstraat, dat inmiddels bekendstaat als De Bazel. Daar groeide het uit tot een van de grootste bankbedrijven van Nederland. Nu is het Stadsarchief Amsterdam daar gehuisvest.

Op **nummer 6** staat een gebouw in art nouveaustijl uit 1903, ontworpen door architect Eduard Cuypers. Het is gebouwd van Medarder zandsteen waar bloemmotieven in aangebracht zijn. Oorspronkelijk was het een bankkantoor.

Loop door en kijk naar de gevelsteen op 24.

De gevelsteen 'de Peterspenningen' op **nr. 24** is een eerbetoon aan de voormalige voorzitter van de Raad van Commissarissen van Stads-herstel, J.F.M. Peters. De achttien munten staan voor het aantal jaren dat Peters voorzitter was.

KEIZERSGRACHT 539-543 NIEUWE SPIEGELSTRAAT 22-24

Het **hoekpand** maakt deel uit van vijf huizen die meester-timmerman Herman Rademaker in de 1673 op de hoek van de Nieuwe Spiegelstraat en de Keizersgracht liet bouwen. Van 1880 tot 1887 had Jacob Lissone in het hoekpand een delicatessewinkel met exotische waren zoals druiven, ananassen, Chinese gember, pisang, asperges en ansjovis. Omdat Jacob zulke goede buitenlandse contacten had vroeg iemand hem een groepsreisje naar Londen te organiseren. En zo begon Jacob Lissone Nederlands eerste reisbureau. Vanaf 1927 werd samengewerkt met reisbureau Lindeman. De reisbureaus zijn na verschillende fusies opgegaan in TUI.

Na het vertrek van Lissone was het pand zo bouwvallig dat in 1888 een nieuw ontwerp werd gemaakt waarvan ook de twee huizen aan de Nieuwe Spiegelstraat, de **nrs. 22 en 24**, deel uitmaakten. In de 20e eeuw heeft Stads-herstel in overleg met Monumentenzorg dit knappe 19e-eeuwse ontwerp herbouwd. De opvallende erker heeft behalve het sierhekje op de top onderaan een hangend ornament van gebakken klei. Boven elk van de ronde ramen aan de Keizersgrachtzijde zijn een leeuwenkop en een sluitsteen te zien. In de zwikken naast de leeuwenkoppen zijn bloemversieringen aangebracht.

Het pand op nummer **541** is ook in tweede helft van de 17e eeuw gebouwd. Later heeft het pand een eenvoudige 18e-eeuwse top gekregen en een recht op de gevel staande stoep.

Nummer **539** kreeg in 1878 een rechte blokgoetlijst met een zadeldak met dakvenster.

Hier het eerste Vriendengeschenk. Het sierhekwerk op de erker van het hoekpand Keizersgracht 543 is het eerste geschenk dat Stadsherstel van de Vriendenvereniging in 1981 aangeboden kreeg. Het is een vrije interpretatie van soortgelijke hekjes op andere panden.

Kijk even goed naar de naastgelegen **nrs. 535 en 537**; mooie, gespiegelde, tweelingpanden. Prachtige snijramen en lantaarns.

Vervolg de wandeling over de brug in de Nieuwe Spiegelstraat, tot je bij de Kerkstraat komt. Sla daar linksaf en loop verder in de Kerkstraat, deel van de vierde uitleg.

KERKSTRAAT 184-198

De gevelsteen op Kerkstraat **190** geeft een mooi beeld van het Deutz-hofje, waarvan Kerkstraat **184-198** deel uitmaken. Het hofje is in 1695 gebouwd uit de nalatenschap van Agneta Deutz.

De imposante ingang tot het hofje is aan de Prinsengrachtzijde. Boven de poort staat 'Den armen tot een troost, tot voorbeeld aan den rijken.' De hofjeswoningen waren bestemd voor verarmde vrouwelijke familieleden van Agneta en voor dienstdieneren van haar familie. Vandaag de dag wordt het hofje nog steeds bewoond door oudere dames.

Deel van rijker geheel

Dat de huizen **184-198** aan de Kerkstraat deel uitmaken van de veel rijkere bebouwing aan de Prinsengracht, blijkt ook uit het feit dat ze riolering hadden die loosde op de Prinsengracht. De bewoners waren dus niet afhankelijk van de Boldootwagen. Voordat de panden in de vorige eeuw werden gerestaureerd werkte dit

systeem overigens niet geheel feilloos en kon het flink stinken.

De huizen aan de Kerkstraat 184-198 zijn in het bezit van Stadsherstel, met uitzondering van nr. 190 dat eigendom is van het Deutzenhofje. De panden 184, 186 en 188 zijn gerestaureerd in 1984. Ze hebben een klokgevel, maar alle drie een ander fronton op de top, namelijk een driehoekig, 184; segmentvormig, 186; en recht, 188. Deze frontons dateren van de 19e eeuw. De panden 192-198 zijn in 1998 gerestaureerd. Drie van de vier halsgevels, 194, 196 en 198, komen van de monumentenwerf in Duivendrecht.

Deutzenhofje, gevel aan de binnenplaats tijdens restauratiewerkzaamheden in 1970.

De Vrienden hebben bijgedragen aan de restauratie van de top van nr. 186.

Loop door richting Vijzelstraat.

Aan de rechterkant moderne panden van de hand van Sjoerd Soeters. Je kunt er van denken wat je wilt. Hij was ook bedenker van de panden op het KNSM-eiland. Onder het gebouw van Marius Duijtjer die ook de eerste toren van de Nederlandse Bank op Frederiksplein bouwde. We gaan verder in de Kerkstraat.

Koetshuizen in de Kerkstraat

Dat de Kerkstraat Kerkstraat heet heeft alles te maken met het plan van Daniël Stalpaert voor de Vierde Uitleg, halverwege de 17e eeuw. Deze straat zou vier kerken met elkaar verbinden: de Amstelkerk, de Oosterkerk en twee kerken die nooit zijn gebouwd, één bij het Molenveld en één bij de Weesperstraat. Maar de Kerkstraat was, vooral bedoeld voor de koetshuizen en paardenstallen van de grachtenpanden. Zoals ook de Langestraat tussen Singel en Herengracht functioneerde. Grachtenpand en koetshuis hoorden vaak kadastraal bij elkaar. Aan de Kerkstraat lag als het ware de achteringang van het grachtenpand.

Museum Van Loon, Keizergracht 672

Op nummer 257 en opmerkelijk pand uit 1910. Naar ontwerp van Kropholler en Staal(rationalisme) werd een stal met koetshuis verbouwd tot kantoorpand. Aan de even zijde van de Kerkstraat vinden we woonhuizen, woonwinkelhuizen en een pakhuis. Mooi voorbeeld van een koetshuis op nummer 259, van Museum Van Loon.

Verder in de Kerkstraat

KERKSTRAAT 278/280

Deze tweelinghuizen stammen uit 1690. Ze zijn voorzien van een laat 17e-eeuwse klokgevel met gebogen topfronton en voorzien van tros en bloemmotieven en aanzetvoluten. De huizen zijn typische middenklas woningen, eenvoudige versie van de woon- werkhuisen aan de grachten. Een tweeling, maar niet meer identiek. Nummer 278 heeft een forse deuromlijsting met versieringen, waarschijnlijk uit de 17e eeuw. Een opvallend

De panden in 1964.

verschil is de indeling van de raampartijen. De roede-verdeling van nummer **278** past bij de bouwtijd. De ramen van nummer **280** zijn in de 19e eeuw aangepast volgens het voor die tijd kenmerkende T-raam. In 1961 werden beide pandjes aangekocht door Stadsherstel. In dat jaar zijn de voorgevels partieel gerenoveerd. In 2001 is het plan zodanig aangepast dat in elk pand weer één woning is gemaakt.

Regenwateropvang

Opvallend detail is de gedeelde regenwaterafvoer, die eindigt in de gedeelde regenbak op de stoep. Vanaf 1719

tot halverwege de 19e eeuw moest f 1,- per jaar precario betaald worden voor de regenbak op de stoep. Eeuwenlang vormde het regenwater het, “schone”, drink- en kookwater.

Met het woord stoep wordt bedoeld: de geplaveide en soms afgesloten ruimte voor het huis, maar ook de (natuur-) stenen trap of op- en afstap die toegang geeft tot het huis.

De bovenlichten zijn gefinancierd met een bijdrage van de vrienden.

Verder in de Kerkstraat

13

KERKSTRAAT 273

Dit is een 17de-eeuws dwarshuis met een sobere lijst met dakkapel. Daaronder een houten onderpui met twee deuren en een frontale stoep. De raamkozijnen dateren nog uit deze bouwperiode. De roede-indeling van de ramen zijn echter 18de-eeuws.

De eigenaar van Keizersgracht **682** werd in de 18e eeuw ook eigenaar van de panden aan de Kerkstraat **273** en **275**. Op **275** is de doorrit met koetsierswoning naar het achtergelegen koetshuis.

Toen Stadsherstel dit pand kocht was het aan de achterzijde 20 cm verzakt. Het pand werd opnieuw opgemetseld met gebruikmaking van zoveel mogelijk afkomend materiaal. Bij de restauratie werd een betegelde waterkelder aangetroffen.

Achterzijde, Kerkstraat 273.
Voor de restauratie.
Ca 1950.

Verder in de Kerkstraat

Ateliers Eduard Cuypers

Op de nummers **310**, **312** en **314** waren de ateliers voor decoratieve kunst, Het Huis, gevestigd. Opgericht in 1904 door Eduard Cuypers, neef van Pierre. Hij ontwierp **312** en **314**. De grote architecten van de Amsterdamse School, Van der Mey, De Klerk en Kramer hebben op zijn bureau het vak geleerd. Deze panden staan

tussen de oude vrouwenhuizen van de doopsgezinden, nummer op **304**, **306**, **308** en Hofje Huizen De Vogel op **316 tot 320**. Een erfclating van L.T. Vogel uit 1794 aan de Verenigde Doopsgezinde Gemeente.

Op **322** zien we een opvallend in de breedte gebouwd pakhuis, De Pool.

De Pool.

De hoog aangebrachte gevelsteen toont de naam van het pakhuis, het jaartal 1688 en een Pool in vol ornaat.

Hij is gekleed in het kostuum van een edelman, een juponpane met tweedelige sluiting en een sjerp om het middel. Met zijn rechterhand leunt hij op een buzdygan, een hamervormige strijdbijl die als erewapen door hoge Poolse officieren gedragen werd. Zijn lange cape hangt tot op de grond. In het 17de-eeuwse Amsterdam waren bezoekers uit het Oostzeegebied geen uitzondering. Amsterdamse handelaren in hout en graan hadden handelshuizen in onder andere Dantzig en Warschau en omgekeerd stichtten oosterlingen kantoren in Amsterdam.

De Pool in de jaren vijftig.

KERKSTRAAT 326

Het pand uit 1671 krijgt omstreeks 1750 krijgt een andere gevel. Een zogenaamde klokgevel en een natuurstenen kuif in Lodewijk XV-stijl. Ook is er een zogenaamde dwarse stoep. De gesneden pui is van het laatste kwart van de 18e eeuw. Dit type pui, met geblokte stijlen, was één van de twee meest voorkomende puiën. Hier is hij uitgevoerd met geprofileerde deurstijlen. Opvallend zijn ook de snijramen in de bovenlichten boven de deuren. De roedeverdeling van de ramen is typisch 18e-eeuws. Sinds 1983 is hier het vrouwelijk studentendispuut B.E.V.E.R. gevestigd. De betekenis van de afkorting is geheim, maar het is op 20 september 1851 opgericht. Vermeldenswaard dat Willem Borski en later zijn weduwe Johanna Borski-Van der Velde het in de 19e eeuw in bezit hadden. Zij woonden verderop de Keizersgracht 566, waar nu de Keizersgrachtkerk staat. Johanna wordt ook wel de 'financier van Nederland' genoemd. Door haar bestaat de Nederlandsche Bank, een project van Koning Willem I in het begin van de 19e eeuw, nog steeds. En ze verdiende er ook mooi aan. Stadsherstel kocht dit pand in 1959 en restaureerde het in 1967.

De gevelsteen is gemaakt door Gonne de Jong-Janssen. Zij kwam in 1941 bij het dispuut, haar beeldmerk, een paddenstoel, is opgenomen in de steen. In de B staat het jaartal waarin het pand Beverhuis werd.

Weduwe Borski redt Koning Willem I

Aan het begin van de 19e eeuw ging het allemaal niet zo goed in het nieuwe koninkrijk. De familie Borski heeft toen de Koning uit een benarde situatie gered. Willem Borski (1765-1814) was commissionair in effecten, makelaar in fondsen en participant, onder andere met Hope & Co, in financiële ondernemingen, waaronder leningen aan Rusland en Spanje. Ook handelde hij in rijst en graan. Als Willem op reis was, behartigde zijn vrouw Johanna Borski zijn zaken. In 1812 is hij een van de rijkste inwoners van Amsterdam. Hij heeft een huis aan de Keizersgracht. In 1805 koopt hij landgoed Elswout in de Kennemer duinen bij Overveen. Als Willem Borski in 1814 overlijdt, erft zijn weduwe een groot vermogen, zes herenhuizen in Amsterdam en het landgoed. Ze zet de zaken van haar man voort als de Firma Weduwe W. Borski, samen met procuratiehouder Johannes Bernardus Stoop. Die heeft zij nodig, want als vrouw is zij niet welkom op de Effectenbeurs. Het bedrijf van de Weduwe Borski groeit. Als Koning Willem I der Nederlanden in 1814 De Nederlandsche Bank opricht, koopt de weduwe de niet verkoopbare aandelen, met een waarde van 2.000.000 gulden op. Zoals zij had verwacht, krijgt men vertrouwen in de bank, waardoor de koers stijgt en zij haar aandelen met grote winst kan verkopen. In 1820 plaatst de firma, samen met Hope & Co, Russische leningen voor 120.000.000 gulden. In 1840 voorkomt de weduwe, deels met privévermogen, de ondergang van de Nederlandsche Handel-Maatschappij. Het privévermogen van de weduwe werd

In de jaren vijftig

geschat op 4.000.000 gulden, exclusief haar huizen en landgoederen. Zij was daarmee een van de rijkste inwoners van het koninkrijk. In 1844 trekt zij zich terug uit de firma, en twee jaar later overlijdt zij. Ze is begraven in de Nieuwe Kerk, samen met haar portretten. Willem en Johanna Borski hadden tien kinderen, van wie er twee vroeg overleden. Ook hadden enkele kinderen goede relaties met rijke inwoners van de Grachtengordel.

KERKSTRAAT 328 EN REGULIERSGRACHT 70

Kerkstraat 328 wordt door Rijksmonumenten beschreven als: “In hoofdzaak uit het 3e kwart van de 19e eeuw stammend pand (in de kern ouder) met gevel onder gesneden rechte lijst met consoles. In het stadsbeeld passend gebouw van eenvoudige en traditionele architectuur”. Bijzonder zijn de terracotta consoles die het pand decoreren. De versieringen op oude huizen in de stad zijn meestal van natuursteen of van hout. Bij dit pand echter zijn de consoles uitgevoerd in terracotta. Het keramische product is niet in staat grote krachten op te vangen. Het is bij dit pand ook alleen maar als versierend element toegepast. Ook dit pand was van 1802 tot 1823 eigendom van Willem Borski en later zijn weduwe. De gevelreclame is hier behouden als herinnering aan een voormalige bestemming van dit pand. Hier konden particulieren hun wasgoed brengen en schoon en gestreken weer ophalen. Ook kon men een kopje koffie drinken voor 6 cent. De sierhekjes, die dienst deden als afscherming van het erf en de trap werden vanaf midden 19e eeuw in serie gemaakt en konden uit de catalogus besteld worden. Stadsherstel heeft het in 1969 gekocht.

Op Reguliersgracht 70 een hoekhuis met teruggebracht pothuis en een gevel uit het derde kwart van de 19e eeuw onder een rechte lijst met gietijzeren rozetten aan de balkankers. De kern van het pand is veel ouder. Tijdens de restauratie werden de fundamenteën en de

Het hoekpand in de stutten, 1984

tekeningen gevonden van een pothuis dat tot 1913 in de Kerkstraat aan het hoekpand vast had gezeten. In overleg met Bureau Monumentenzorg werd besloten dit pothuis terug te brengen. Het pand bezit een leugenaar; vanaf de straat doet de bouw vermoeden dat het pand hoger is dan in werkelijkheid, maar vanaf de zijkant is goed te zien dat dit toch niet zo is. Een mooi versierde latei boven de deur in de Kerkstraat.

Toen Stadsherstel in 1971 het hoekpand Reguliersgracht 70 kreeg aangeboden, aarzelden men geen moment en kocht het monument aan. In 1998 werd het gerestaureerd, gezamenlijk met het buurpand Kerkstraat 328. De twee huizen zijn toen met elkaar verbonden om vier ruime woningen te creëren.

In 2002 is er een gevelsteen in de muur aangebracht, genaamd De Stutter, ter herinnering aan de mensen die het vele stutwerk in de stad verrichtten; in dit geval was dat stutter Guus Schmidt. Zijn initialen staan in de gevelsteen aangegeven. De steen is gemaakt door Tobias Snoep. Dit kon gebeuren dankzij een bijdrage van de Vereniging Vrienden. Ook het pothuis is gerestaureerd dankzij bijdrage van de Vrienden.

Gevelreclame

Muurreclame is eind 19e eeuw een nieuwe en moderne manier van reclame maken. Het wint snel aan populariteit bij adverteerders. Blinde muren worden aan hen verhuurd. Muurreclame wordt maar matig geapprecieerd en zelfs bestreden door voorvechters van het stadsschoon. Vanaf de dertiger jaren richten de gemeentelijke en provinciale reclameverordeningen zich juist tegen de meest in het oog lopende, grote muurschilderingen. Men sprak van ‘gezond maken en verfraaiing van de stad’ door ‘het verwijderen en weren van ontsierende reclame’. Eenzelfde beweging is tegenwoordig waar te nemen in Amsterdam Centrum, waar sinds 2013 de huidige vorm van muurreclame, op billboards en steigerdoeken, bij wet is verboden. Maar daarnaast is er nu de Werkgroep Historische Gevelreclames Amsterdam die zich inzet de originele reclameschilderingen terug te brengen. Dit culturele erfgoed

wordt nu ook beschermd en behouden. Ook op vele panden van Stadsherstel.

We steken de brug over en lopen aan de oneven kant naar nummer 63.

16

REGULIERSGRACHT 63

Zeer originele gevel, ontworpen door I. Gosschalk, uit 1897. Hij mocht zich uitleven van de opdrachtgever, 'timmermansaffaire' Zeeger Deenik. Het is uitgevoerd in middeleeuwse trant met overkragingen en een topgevel met windveren. Een verwijzing naar het houten huis met neorenaissance details. Op de 3e verdieping een opmerkelijke loggia, oorspronkelijk waarschijnlijk open, met voor die tijd afwijkende kleuren. De opvallende kleuren rood en groen, neigend naar blauw verwijzen mogelijk naar de kleuren van de Vrijmetselarij waarvan Deenik en Gosschalk lid zijn wanneer ze dit pand bouwen. Ook kan de gevel, die ook wel verwant is aan de zogenaamde Queen Anne-stijl, verwijzen naar Engeland, bakermat van de moderne Vrijmetselarij. Gosschalk tekende ook voor het interieur. Het pand heeft een van de gaafste 19e-eeuwse woonhuis interieurs. Het heeft een rijk gedecoreerde interieur. Waarschijnlijk bedoeld als 'toonkamer' voor het ambachtelijke vakmanschap van het timmerbedrijf.

Dankzij de Vrienden konden de stoephekjes terugkomen en een lantaarn.

Isaac Gosschalk, 1838 – 1907

Gosschalk kreeg in Zürich aan de Eidgenössisches Polytechnikum de opleiding tot bouwkundige, in die tijd de beste opleiding in Europa. Dit was in die tijd bijzonder. In die tijd werd men architect door van onder af aan te beginnen als tekenaar bij een gevestigd bouwheer. Isaac Gosschalk ontwierp onder meer de verbouwing van Die Port van Cleve en de nieuwbouw van de Wes-

tergasfabriek, de Oostergasfabriek, De Groote club op de Dam, Naast het klassieke repertoire diverse panden aan de Weteringschans en het blok op de hoek van het Alexanderplein en de Sarphatistraat. Het station van Groningen is ook van hem. Hij kreeg de bijnaam architect van de Hollandsche Renaissance.

17

REGULIERSGRACHT 65, 67 EN KERKSTRAAT 321 EN 323

Reguliersgracht 65 heeft een gevel onder rechte lijst uit het eerste kwart van de 19e eeuw. De eerste verkoopakte van een huis en erf dateert van 1703. De fraaie pui in Art Decostijl is te danken aan een brand uit 1921 waarbij de gehele begane grond afbrandde. Art Deco kan heel uitbundig zijn, maar hier is een meer klassieke, ontspannen en elegante vormgeving toegepast, met subtiele geometrische details, zoals consoles en raamroeden. Door de verbeteringen in de glasfabricage werd het ook mogelijk om grote glaspertijen in de gevel aan te brengen. Het pand is helemaal gedemonteerd en werd vervolgens met het materiaal weer opgebouwd. Let op het bijzondere metselverband.

Een opvallend detail is het bovenlicht boven de voordeur met het sierijzer, als ware het een snijraam. Met in het midden nummer 65. De vrienden hebben bijgedragen aan het aanbrengen van het bovenlicht.

Reguliersgracht 67 heeft een rechte lijst uit het eerste kwart van de 19e eeuw. De voorpui is voorzien van een leugenaar, om het pand hoger te doen lijken.

Achter de leugenaar gaat het schuine dak met dakkapel schuil. De hijsbalk is verwerkt in de dakkapel. Achter de gedecoreerde houten een winkelpui en een 19e-eeuws winkelinterieur. In de winkel is de 19e-eeuwse toonkast met kolommen en kapitelen weer teruggebracht, tezamen met de bijbehorende tegelpatronen in de vloer. Twee eeuwen lang hebben brood- en banketbakkers in dit hoekpand gewoond en gewerkt. Op bijna alle hoeken, behalve bij de hoofdgrachten, heeft wel een winkel gezeten. Halverwege de 19e eeuw kwam er meer aandacht voor presentatie van de koopwaar. Het was toen ook mogelijk om grotere glasoppervlakte te

realiseren. Het begin van de moderne etalage. De koopwaar was beter te zien en dus verkocht men meer. Ook hier is de winkelpui aangepast. In de bovenlichten worden dan ook de forse houten roeden vervangen door slankere ijzeren roeden. Het pothuis heeft in de loop der tijd een eigen entree gekregen en is toegevoegd aan het souterrain. Stadsherstel kocht in 1974 tegelijk met Reguliersgracht 63 de naastgelegen panden 65-67 en Kerkstraat 321 en 323. Nummer 63 was bij aankoop nog in zeer goede staat en is derhalve niet in de restauratie van 1991 meegenomen.

De Vrienden hebben deze panden voorzien van bijpassende oude lantaarns, zodat deze hoek, samen met de Amstelkerk even verderop, een feestelijke aanblik biedt.

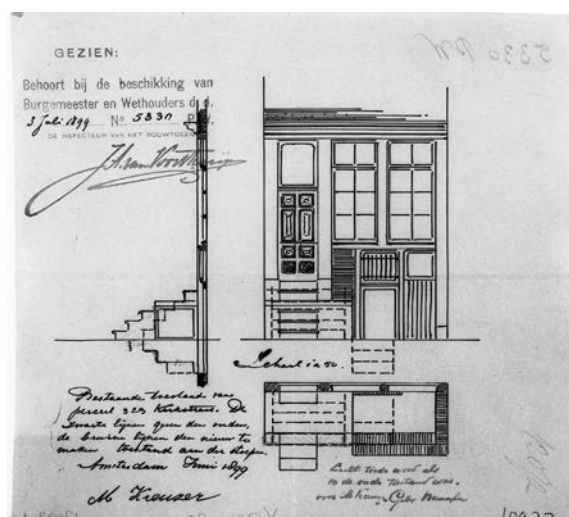
De lantaarns zijn een verantwoorde reconstructie van een model dat in de 17e eeuw gemaakt werd voor de zogenaamde 'Jan van der Heijden' verlichting.

We lopen om de hoek de Kerkstraat in.

Kerkstraat 321 heeft 19e-eeuwse gevel met een rechte lijst, een schuin dak met dakkapel en hijsbalk. De ramen hebben weer hun 19e-eeuwse roedenverdeling gekregen die grotendeels was verdwenen. De stoep over het hele breedte naar het souterrain is vervangen door een afscheiding en een trapje. De bovenlichten boven de deuren zijn voorzien van levensbomen. Het pand heeft fraaie muurankers in de vorm van rozetten. In het souterrain heeft een winkel van Sinkel gezeten. Uit een transportakte van 1660 blijkt dat het puthuis met het hoekhuis werd gedeeld.

Bij Kerkstraat 323 zien we een 18e-eeuwse gevel met houten onderpui en souterrain onder een rechte 19e-eeuwse lijst. Het is gebouwd als woonhuis. Goed te zien is de afnemende hoogtemaat van de vensters per verdieping. De huizen hadden in het verleden naar boven toe steeds lagere verdiepingshoogte en hadden boven minder glas nodig voor lichttoetreding. Het huis werd in haar geheel bewoond. Boven waren de slaapvertrekken en de voorraden. Opvallend is de ijzeren hijsbalk die aan de gevel is bevestigd. Ook in dit souterrain heeft ooit een winkeltje gezeten.

In afwijking van de gebruikelijk gang van zaken bij Stadsherstel werd bij de restauratie van Kerkstraat 323 de aanstaande huurder in een zeer vroeg stadium bij

Tekening voor het veranderen van de onderpui van het perceel, 1899.

het project betrokken. Hierdoor konden specifieke wensen van de huurder ten aanzien van onder meer tegel, sanitair, keuken, kleuren en afwerking van wanden en deuren verwerkt worden, waardoor meer dan anders in dit geval sprake was van 'maatwerk'.

Bij het schoonmaken van de gevels kwamen in de zijgevel een aantal dichtgemetselde 'gevelogen' tevoorschijn, die vroeger dienden als natuurlijke verlichting van het trappenhuis. Dankzij de steun van de Vereniging van Vrienden konden de ogen weer geopend worden.

Deze zijn nu gevuld met glas-in-loodraampjes, gemodelleerd naar een origineel ruitje dat achter het metselwerk werd ontdekt.

We maken nu een rondje om de kerk.

DE AMSTELKERK

De Amstelkerk is het huis van Stadsherstel. Hier gevestigd sinds 1990, na een 4-jarige restauratie. Het is vrijwel zeker dat Stadsbouwmeester Daniël Stalpaert in 1668 voor het ontwerp tekende. Hij was één van de vier kerkmeesters. Voltooide het Stadhuis op de Dam, dacht de bouw van de Oosterkerk uit en had naam gemaakt met 's Lands Zeemagazijn - het huidige Scheepvaartmuseum. Stalpaert plaatste de kerk aan de rand van het plein, zodat het gebouw ook tijdens de bouw van een definitieve stenen versie midden op het plein, kon blijven staan. Die kerk van steen kwam er nooit. Wat een geluk, kun je zeggen. Nu is er ruimte voor de groenmarkt op maandag en als de vleugelnootbomen in bloei staan is het Amstelveld misschien wel het mooiste plein van Amsterdam.

Een sobere schoonheid

De kerk is zo eenvoudig uitgevoerd dat men sprak van een 'preekschuur'. Het ontwerp is precies vierkant: 100 bij 100 Rijnlandse voet. Een lengtemaat die houthandelaren hanteerden, iets meer dan 30 centimeter. Het sobere gebouw wordt gesteund door twaalf zware houten kolommen in carrévorm, die het hogere middengedeelte van 50 bij 50 voet omhoog houden. Rond het middendeel staat een lagere ombouw. Dankzij dit hoogteverschil geniet je binnen van de uitgebreide lichtinval en intieme ruimtelijkheid. In 1670 opende de kerk van -destijds- onbeschilderd grenenhout zijn deuren. Al drie jaar later kwamen er twee bakstenen aanbouwen voor een kosterwoning en een bakkerij voor de armen.

Het interieur, 'timmermansgotiek'

Na de Franse tijd raakt de kerk in verval. Een legaat behoeft het in 1840 voor de sloop. Er werd een prijsvraag uitgeschreven voor een interieurontwerp. De Amsterdamse architect Hendrik Springer (1805-1867) won de prijsvraag. Cornelis Alewijn van Publieke werken wijzigde een aantal onderdelen en werkte het gehele plan uit. Na zijn overlijden zorgde Pieter Johannes Hamer voor de verdere uitvoering van het ontwerp en ontwierp ook enige onderdelen. Al het ruwe onbeschilderde hout werd omtimmerd met hout met gotiserende en classicistische vormen. Het neogotische interieur van de Amstelkerk was één van de eerste uitingen van deze stijl in Nederland. Het interieur van de Amstelkerk is dus het resultaat van de inspanning van drie architecten. Het is het beste te omschrijven als timmermansgotiek. Het monumentale orgel, met het orgelfront ontworpen door Hendrik Springer, kan nog steeds bespeeld worden. Het hoofdwerk en Bovenwerk is in 1843 gemaakt door J. Bätz & Comp. te Utrecht.

Gezicht op het Amstelveld vanaf de Reguliersgracht in oostelijke richting naar de Amstelkerk. Ca. 1770. Getekend door Herman Schouten en opgenomen in de Atlas van Fouquet.

Amstelkerk rond 1986

Het huis van Stadsherstel

Symbolisch dat een gebouw dat er eigenlijk niet meer had moeten staan, het huis van Stadsherstel is geworden. Hoeveel panden zouden er al niet meer zijn, als Stadsherstel ze niet in beheer had genomen. Toen de kerk haar deuren sloot nam Stadsherstel uiteindelijk in 1986 het pand voor het symbolische bedrag van één gulden over van de Hervormde Gemeente. Dankzij de inzet van vele partijen konden wij de kerk restaureren en herbestemmen. Voor Stadsherstel was het de grootste restauratie tot dan toe. En het was de eerste in een reeks van nu al meer dan 40 kerkelijke gebouwen die Stadsherstel redt en restaureert. Nog steeds komen er kerken leeg te staan en bekijken wij hoe wij ook die kerken kunnen behouden voor volgende generaties. Vanuit hier bestiert Stadsherstel zo'n tien restauraties per jaar. Het huidige werkgebied van Stadsherstel bevindt zich tegenwoordig in een kring van circa 45 kilometer rondom dit centraal gelegen kantoor. Een werkgebied waarin we nu langs meer dan vijftig panden een Vriendenwandeling maken.

Paarden van Napoleon op het Amstelveld?

We gaan terug naar 9 oktober 1811. Napoleon rijdt op zijn witte paard in een grote stoet achter een erewacht aan op Amsterdam. De derde stad van zijn rijk na Rome en Parijs. Voor hem rijdt keizerin Marie Louise in een door acht witte paarden getrokken koets. Ze rijden door de Muiderpoort, ook een pand van Stadsherstel, de stad binnen waar hij de sleutel van de stad aangereikt krijgt. Hij liet zijn broer Lodewijk Napoleon, de eerste Koning van Holland, in 1810 aftreden en maakt samen met zijn jonge vrouw een tour door Nederland. Ze slapen in het tot paleis omgebouwde stadhuis op de Dam en hij wil zijn paarden vlakbij hem hebben. En het verhaal gaat dat ze gestald worden op het Amstelveld. Zijn witte ros zou een plek in een uitbouw van de Amstelkerk hebben gekregen. De stal die oorspronkelijk gebouwd is als opslag voor stoven en nu in gebruik is als keuken van het restaurant.

We maken een rondje om de kerk en tellen hoeveel Jan van der Heijden lantaarns er aan de kerk zijn bevestigd.

In het licht van Jan van der Heijden lantaarns

De paarden van Napoleon zouden op het Amstelveld in het licht van de Jan van der Heijden Lantaarns hebben gestaan. Amsterdam had de wereldprimeur op het gebied van straatlantaarns. In 1663 vindt Van der Heijden een belangrijke verbeterde lamp uit die brandt op olie en beter en langer verlicht dan een straatverlichting met een kaars.

Van der Heijden (1637 - 1712), woonde in de Koestraat en is vooral bekend om zijn vele stadsgezichten maar ook als uitvinder van een verbeterde brandspuit en dus de straatlantaarn. Binnen enkele jaren na zijn uitvinding is Amsterdam voor die tijd prachtig verlicht met ruim 1.800 lantaarns. Het heeft dan de wereldprimeur van een goed georganiseerde straatverlichting en dient als voorbeeld voor Nederlandse en Europese steden. De brandstof, een mengsel van raap- en lijnolie, is bijvoorbeeld een duur goedje want de lantaarnopstekers die worden aangesteld moeten een eed afleggen waarin zij beloven de instructies na te komen en de overgebleven olie terug te bezorgen.

Ontwerp Jan van der Heijden lantaarn, Rijksmuseum

De lantaarn is zestig centimeter hoog en stond op een vierkante eikenhouten paal van bijna drie meter hoog. Later wordt hij ook bevestigd op een houten arm en in de 18e eeuw wordt het een sierarm met een in- en uitgezwenkte krul.

De gevellantaarns die nu op het Amstelveld staan en aan de Amstelkerk hangen zijn een reconstructie van het 17e-eeuwse Jan van der Heijden model. Dankzij onze Vrienden konden we die in 1990 terugbrengen.

Kijk even over de Prinsengracht naar de derde Duif-kerk in Amsterdam. Ook een pand van Stadsherstel. De kerk is in neoclassicistische stijl gebouwd door Theo Molkenboer en heeft een neobarokke voorgevel. Lees de spreuk boven de deur. Wij geven hier de vertaling; 'Op deze plek geef ik u vrede.'

Na het rondje om de kerk gaan we verder in de Kerkstraat. Steek de Utrechtsestraat over en kijk even naar rechts om te zien wat er niet meer is. Verder in de Kerkstraat, negeer de nieuwbouw op nummer 392.

19

KERKSTRAAT 396, 398, 400 EN 402

Eerst de bouwhistorische beschrijvingen. De nummers **396 en 398** zijn één pand met een halsgevel uit de 17e eeuw. Op nummer 400 een 18e-eeuws pand dat in de 19e eeuw met een verdieping onder een primitieve lijst is verhoogd. Het pand op **402** heeft een tot puntgevel gewijzigde klokgevel uit 1672 waarin een gevelsteen met een verhaal. Waarover later meer.

Het erf waar deze huizen op staan werd in 1669 gekocht door drie ambachtsmensen. Zij bouwden de panden op wat nu **396/398 en 400** zijn. Een deel werd in 1670 gesplitst. Dat koopt meesterhuistimmerman Jan Cornelisz Duijts uit Den Helder. Dat wordt nr. **402**. Hij kocht ook de erven aan de andere kant, de huidige nummers 404, 406 en 408, en bouwde in totaal vier huizen. Stads-herstel kocht in 1968 de panden 396/398 aan en de nummers 400 en 402 in 1970. Ze werden in 1978 geres- taureerd.

De gevelstenen vertellen een verhaal

Gevelstenen werden met een bepaalde reden in een pand aangebracht. Vaak wordt pas door archiefonder- zoek het verhaal erachter duidelijk. Zo was het ook met de gevelstenen van Jan Cornelisz Duijts in de Kerk- straat 402-408.

In september 1973 was er veel werk aan de winkel.

Zijn panden kregen gevelstenen die iets zeggen over de omgeving waar hij vandaan kwam:

402: HVIS' DVINEN; **404:** DE HELDER; **406:** HET' NUWE DIEP en op **408:** HET' EYLANT' WIERINGEN.

Dankzij een bijdrage van de Vrienden van Stadsherstel en de Vrienden van Amsterdamse Gevelstenen kon de gevelsteen op ons pand op 402 worden geres- taureerd en kreeg de steen haar kleur weer terug.

We gaan verder en naderen de Amstel.

20

KERKSTRAAT 414, 416 EN 418

Werk in uitvoering aan deze onder een dwarse kap ge- plaatste panden. **De restauratie die in 2020 is begonnen is te bekijken.** Kerkstraat **414** is in 1671 gebouwd als een ondiep winkelwoonhuis met een houten winkelpui. In 1935 is het samengevoegd met **416**. In het rechter- deel werd in de winkel een insteek gemaakt, terwijl de balklagen in het pand op een andere hoogte werden verlegd. De onderste roederamen van de pui (melk- meisje) werden gewijzigd, waarbij in het onderste deel een grote glazen plaat zonder verdeling werd toegepast. De pothuizen voor het huis waarin de toegangsdeur zat, zijn toen verdwenen en in de gevel is een verhoogde, dus beter toegankelijke, toegangsdeur gekomen. De ramen op de verdieping zijn 18e-eeuws.

Kerkstraat **418** is een rijksmonument met dwarskap gebouwd in 1671. Tijdens de verbouwing van 1935, toen de smid uit dit huis trok, is de dakkapel aangepast van een tweeraams naar een dieraams dakkapel met roe- deverdeling. Daaronder bevindt zich een gepleisterde gevel met 18e-eeuwse ramen. De indeling van de hou- ten pui is ook bij de verbouwing in 1935 aangepast. Het had eerst een deur in het midden.

Smeden en Roode Dinsdag

Bijna drie eeuwen, van 1672 tot 1936, wonen en werken er smeden in dit dwarse woonwinkelhuis. In de jaren dertig heeft het Landelijk Comité van de Roode Dinsdag nummer **416** als adres. De Roode dinsdag was in 1911

In juli 1956 zag het er nog redelijk uit.

ontstaan toen politicus Pieter Jelles Troelstra er genoeg van had dat gewone Nederlanders 'afgescheept worden met kleine sociale hervormingen'. Troelstra is het ge- zicht van de socialistische SDAP. Die partij vindt dat het tijd is om een vuist te maken. Op dinsdag 19 september 1911, Prinsjesdag, organiseren socialisten een grote demonstratie in Den Haag: Roode Dinsdag.

"Om Amsterdam te beschermen en te verfraaien heb ik een fonds op naam bij Stadsherstel opgericht en twee tegeltableaus geschonken." Aan het woord is Dorthy Beynes Heijmeijer van Heemstede. De door haar geschonken tegeltableaus krijgen een mooi plekje in dit pand.

21

AMSTEL 262/264/266/268

Nummer 264 had eerst een tuitgevel en heeft nu een herplaatste klokgevel uit de stijlperiode van Lodewijk XV. Het is onbekend waar die vandaan is gekomen. Het heeft een asymmetrische kuif en bijpassende voluten en holle en bolle lijstprofileringen. Nummer 266 heeft een strakke lijstgevel gekregen boven de zolderetage. Het huis op de hoek van de Kerkstraat, nummer 262, heeft van oudsher een typische winkelgevel. Tot ver in de 19e eeuw heeft hier een bakker zijn brood gebakken. Bakkers met hun vuurgevaarlijke ovens vestigden zich meestal aan de uiteinden van een rij woningen.

Winkelfunctie

Ook pand op 268 had een winkelfunctie en vermoedelijk een houten voorpui. De stenen pui dateert uit de jaren zeventig van de 18e eeuw. De gevel is als een halsgevel uitgevoerd met een gebogen lijstvormig fronton. De klauwstukken zijn eenvoudig behakt met een uitdraaiend bladvoluut aan de onderreinden. Aan de bovenzijde zijn de klauwstukken eveneens door een uitdraaiende voluut afgesloten. Het fond is ruitvormig uitgehakt, wat gebruikelijk is bij de Lodewijk XIV- stijl. De oorspronkelijke raamindeling zal een kleine verdeling van vijf ruitjes in de breedte zijn geweest.

In 1803 krijgt het huis een grote opknapbeurt. Daarbij worden de huidige ramen aangebracht, met op de begane grond op de wisseldorpel bij de ramen een eierlijst, alsmede de deuromlijsting met deur, gesneden raamkalf en bovenlicht. Alles in empirestijl.

De restauratie door Stadsherstel komt in 1967 gereed. In

datzelfde jaar koopt men het tot ruïne vervallen buur-nummer 266. Stadsherstel restaureert in deze buurt meer dan 15 bouwvallige panden. Hoe anders zou de omgeving van de Magere Brug er hebben uitgezien wanneer wij die panden niet hadden gered!

We steken de Magere Brug over en lopen richting Carré.

22

AMSTEL 81/87/95/97/99

Op dit deel van de Amstel begint de geschiedenis van Stadsherstel. De hele rij van Nieuwe Kerkstraat tot Nieuwe Prinsengracht kwam pas in 1736 vrij voor bebouwing met een rij identieke rij halsgevels. In de loop der jaren is er veel veranderd.

Het hoekpand op nummer 81 kreeg in de 19e eeuw, zoals veel panden aan de grachten, een rechte lijst. Het pand op Amstel 87 liep veel oorlogsschade op. Alleen het onderstuk stond er nog toen Stadsherstel het in 1962 herbouwde met gebruikmaking van de oude geveltop. Deze lag opgeslagen op de werf van het Bureau Monumentenzorg. De halsgevel heeft een symmetrische kuif op het fronton. Er is een boven afdekking met ronde en holle profilering en dubbele tegenkrullen. Klauwstukken met midden indeling en S-krullen bij de bladmotieven. De gevel dateert uit het tweede kwart van de 18e eeuw. De stijlperiode is Lodewijk XIV, net zoals de panden Amstel 83 en 85.

Op nummer 95 staat nog een mooie halsgevel eind 17e eeuw met een gelobde volutenafdekking.

Hier woonde 1805 tot 1810 de bekende kunstenaar Christiaan Andriessen. Veel van zijn dagboektekeningen (circa 700) zijn hier gemaakt. Hij tekende vooral de

Amstel 95-97 in de jaren zestig.

binnenzijde van het huis. Alle vertrekken en dagelijkse activiteiten legde hij vast. In 1810 verhuisde hij met zijn familie naar Keizersgracht 751, omdat daar de huur lager was. Let op de mooie lantaarn van Jan van der Heijden die we ook al op het Amstelveld zagen. Amstel 97 heeft zijn halsgevel verloren. Deze werd ook begin 19de eeuw gewijzigd in een lijstgevel. Ook de Empire-vensters dateren uit het begin van de 19de eeuw. Mooi snijraam boven de voordeur. Bijna op de hoek, Amstel 99. In 1972 aangekocht en in 2009 gerestaureerd door Stadsherstel. Kreeg rond 1800 een rechte lijst met trigliefen en consoles.

Kijk naar de hijsbalk met de gebeeldhouwde kop.

Mede dankzij financiële ondersteuning van de Vereniging Vrienden heeft de restauratie van het smeedijzeren hek van de stoepconstructie kunnen plaatsvinden.

De geschiedenis van Stadsherstel begint hier aan de Amstel

We gaan bijna 100 jaar terug in de tijd. In de jaren '20 van de 20ste eeuw werd voor het eerst een inventarisatie gemaakt van belangrijke gebouwen in Amsterdam. Er stonden in 1928 circa 4.000 panden op de 'Voorloopige lijst der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst'. Toen het pas opgerichte Bureau Monumentenzorg in 1953 een hernieuwde inventarisatie maakte, bleken er zo'n duizend panden te zijn gesloopt. Omdat er nog meer sloop verwacht werd vanwege Cityvorming en verkeersdoorbraakplannen, werd Stadsherstel in 1956 opgericht. Voor de Tweede Wereldoorlog werden al toppen herplaatst, om in ieder geval een deel van het stadsbeeld te behouden. Tot 2015 konden niet minder dan 135 geveltoppen worden hergebruikt in de stad. Een behoorlijk aantal zijn op monumenten van Stadsherstel geplaatst.

De eerste panden, maar ook weer niet

Amstel 95 en 97 zijn de eerste panden die Stadsherstel heeft aangekocht, maar ook weer niet. In het oprichtingsproces van Stadsherstel werd in 1955 een rapport op tafel gelegd over de exploitatie mogelijkheden van deze panden. In werkelijkheid waren zij enkele maanden eerder door anderen op een veiling gekocht. Op basis van dit rapport werd besloten dat de doelstellingen van Stadsherstel haalbaar zouden zijn, mits de overheid het onrendabele deel van de restauraties subsidieerde. Amstel 95 en 97 waren dus de eerste panden die – zij het theoretisch – bewezen dat de Stadsherstel gedachte levensvatbaar zou zijn. In 1958 werden deze twee theoretisch aangeschafte panden ook daadwerkelijk aangekocht.

We keren terug op onze schreden en gaan de Magere Brug weer over en dan aan de even kant van de Amstel richting Stopera. We gaan de Lucas Jansz Sinckbrug over. Hij was een van de verantwoordelijken voor de aanleg van de Grachtengordel.

Rembrandts aan de muur.

De stadspaleizen hier kijken uit op de Hermitage – voorheen de in 1683 gebouwde Amstelhof. Op Amstel 218 is het ouderlijk huis van de familie Six waar enkele Rembrandts aan de muur hangen. Straks op de Kloveniersburgwal komen we nog meer Six geschiedenis tegen. Op 216 woonde Coenraad van Beuningen, topdiplomaat en meervoudig burgemeester van Amsterdam. Raakte aan het eind van zijn leven helemaal de weg kwijt. Heeft met zijn bloed op de muur staan krassen. Als je goed kijkt kun je het nog steeds zien. Het is in de stenen getrokken. Dit huis heet ook Het Huis Met De Bloedvlekken.

Anna Wymer en haar zoon Jan Six I geschilderd door Rembrandt.

Amstel gezien in zuidelijke richting naar de Hogesluis. Uit 1694 ca. t/m 1697 ca.

We lopen de brug over van een andere bouwer van de Grachtengordel. Steken de Amstelstraat over en vervolgen langs de Amstel. Tot voorbij de Wagenstraat.

23

AMSTEL 176

Van dit pand is de stijl minder interessant dan de geschiedenis. Het heeft een gevel onder rechte klossenlijst uit het begin van de 19e eeuw. De oudst bekende transportakte van dit pand dateert van 1689 als drie huizen en erven met totaal vier woningen in handen komen van Vincent Thoen, van beroep 'stadsroedragende bode'. Liggend tussen de Bakkerstraat en de Brouwerij van de Roskam. Bij het pand op 176 gaat het om twee woningen onder één dak, met de wal daarvoor. In de tijd van de Tweede Wereldoorlog woonde Jacob Lenson met zijn vrouw Alida Lenson - Cohen Kaz hier. Jacob was kleermaker. Zij keken uit op de 'Jodenbuurt' met het Waterlooplein. Zij overleefden de oorlog niet. In 1943 overleed Jacob op 78 jarige leeftijd in het concentratiekamp Sobibor. Zijn vrouw stierf een jaar eerder in 1942 op 76 jarige leeftijd in Amsterdam, haar geboorteplaats. In 1985 was hier 'Class Escort' gevestigd, zo leert een advertentie in de Telegraaf. Toen was het pand al twee jaar in bezit van Stadsherstel. Na onderzoek bleek alleen nog de voorgevel te redden. Tijdens het renoveren in 1989 van de resten achter de voorgevel kwam men in de grond een aantal kelders en putten tegen. Tegenwoordig bevat het twee woningen en een kantoorruimte.

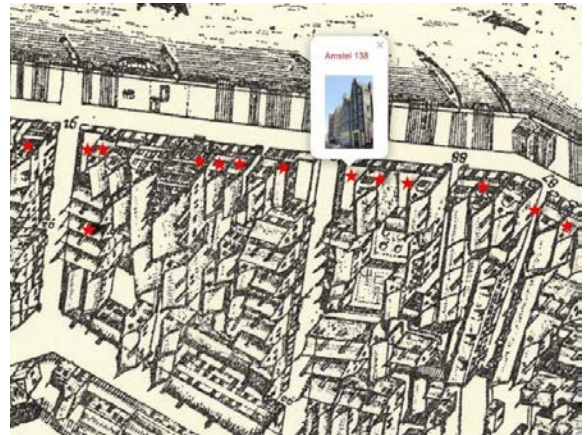

Dichtgetimmerd in 1986

We lopen verder en gaan heel klein stukje de volgende straat in.

PAARDENSTRAAT 1

Voor dit pand gaan we terug in de tijd. Op de kaart uit 1625 van Balthasar Floris van Berkenrode zien we dat het hoekpand Amstel 138 toen nog niet gebouwd was. Maar het pand ten zuiden van deze lege locatie is dus Paardenstraat 1. Het is dus begrijpelijk dat bij de verkoop in 1603 er wordt gesproken dat het Paardenstraat 1 aan de Amstel ligt, Amstel 138 was immers nog niet gebouwd. We zien ook op die kaart dat Paardenstraat 1 een behoorlijk hoog pand is, hoger dan de naastliggende panden. Nu zien we een hoge lijstgevel met een leugenaar op de bovenste verdieping. Het staat op een houten pui met daarachter een kern die waarschijnlijk uit de 18e eeuw stamt en met het voorkomen uit het midden van de 19e eeuw. Zelfs de bekroning is verdwenen, dus vooral de geschiedenis maakt dit pand de beschrijving waard. Stadsherstel koopt het pand in 1967.

Paardenstraat bij Reguliersplein

De Paardenstraat is een kort straatje tussen de Amstel en het Rembrandtplein enerzijds en tussen de Bakkerstraat en de Wagenstraat anderzijds. De straat is rond 1600 aangelegd, dat weten we van de eerste verkoop van het nog lege erf in 1603, waarbij gesproken wordt van een erf aan 'de nieuw gerooide straat' buiten de Regulierspoort. Dat was de tweede Regulierspoort, want de derde werd bij de gelijknamige 'Breestraat' pas in 1655 gebouwd. Rond de pleinen bij alle toegangspoorten was het een drukte van jewelste met wagens, koetsen en paarden die gestald moesten. Vandaar

Paardenstraat en Wagenstraat. Nummer 1 ligt pal achter het hoekhuis waar nu Amstel 138 staat. Na de vierde uitleg van de stad en de bouw van de Utrechtsepoort op het huidige Frederiksplein, werd de poort in 1668 tot Boterwaag verbouwd.

Het plein eromheen werd Reguliersplein en in 1669, toen de maandagmarkt voor zuivelproducten van de Dam naar het plein werd verplaatst, kreeg het plein de naam Botermarkt. Op 17 mei 1876 wijzigde de gemeenteraad in een geheime raadszitting de naam in Rembrandtplein.

Verder langs de Amstel.

Naast café Mulligans op nummer 100 het Swigtershofje met de Latijnse spreuken. Kijk even richting Zuiderkerk met het mooiste doorkijkje van Amsterdam. Dat vond Claude Monet in 1874 ook.

Verder aan de overzijde en tegenover de Kleine Komedie de Halvemaansbrug over en langs de oneven kant van de Kloveniersburgwal. We lopen nu weer de middeleeuwse stad in.

Aan de overzijde hoog tegen de gevel van het Doelen Hotel staan twee kloveniers. Zij gaven hun naam aan deze slotgracht. In hun handen nu geen 'clover'.

Op de hoek van de Kloveniersburgwal en de Nieuwe Doelenstraat zien we nog een gevelsteen die hier aan herinnert.

Zo was het rond 1865. Rechts Kloveniersburgwal 100, links daarvan ingang Nieuwe Doelenstraat met wipbrug nr. 222, afgebroken 1868. Midden Hotel De Doelen met de toren Swijgh Utrecht, gesloopt in 1882.

We passeren de Staalstraat en gaan verder op de oneven kant van de Kloveniersburgwal.

Jan Six I op nr 103

Hier woonde net als in de Warmoesstraat, de chic voor het naar de grachtengordel vertrok.

Aan de overzijde de ingang van de Oudemanhuispoort. Op nummer 103 woonde tot de dood van zijn moeder in 1654 Jan Six I, ja daar zijn we weer. De huidige gevel dateert uit ca. 1720 in de opvallende zogenaamde Lodewijk XIV stijl met daarin de prachtige halfronde entreedeur.

Op 95 het zogenaamde Poppenhuis. In 1642 gebouwd door Philips Vingboons in opdracht van Joannes Poppen.

Jan Six voor het raam van 103. Ets van Rembrandt. Rembrandthuis.

We gaan de brug van de Raamgracht over.

Aan de overzijde het voormalig kerkgebouw van de (Hersteld) Evangelisch-Lutherse Gemeente uit 1793, nu Compagnietheater. Daarnaast het Bushuis (1890).

Op nummer 77 ook een pand van Philips Vingboons, het huis De Star of De Ster uit 1650.

We steken de brug over naar de even kant van de burgwal en gaan verder richting Nieuwmarkt.

Kijk even naar de overzijde, het Trippenhuys. Voorbeeld van Hollands classicisme in Amsterdam. Tussen 1660-1662 gebouwd door Justus Vingboons voor de gebroeders Louys en Hendrick Trip, wapenhandelaren. Het fronton en de schoorstenen bevestigen hoe de broers hun geld hebben verdiend.

25

KLOVENIERSBURGWAL 44

Dit pand werd langs de Kloveniersburgwal gebouwd nadat de stadsmuur die in 1481 was gebouwd rond 1576 werd afgebroken. De stad werd fors uitgebreid en ontstond de Lastage en de eilanden Marken, Uilen- en Rapenburg. De Alteratie van 1576 toen de Rooms Katholiek bezittingen, kerken en kloosters werden onteigend kwam er meer ruimte vrij en konden de, ook toen zo nodige, woningen worden gebouwd. In de latere eeuwen werden er een aantal stevige verbouwingen uitgevoerd. De structuur van het pand bestaat uit een begane grond met achter een souterrain en insteek, twee verdiepingen en een mansardekap waarvan de nok loodrecht op de straat staat; aan de voorzijde is het pand voorzien van een leugenaar, dit is een gevel hoger opgetrokken dan het achterliggende mansardedak waardoor het pand hoger en dus groter lijkt. De winkelpui werd vermoedelijk rond 1910 veranderd.

Het aanzicht in 1955.

De Bushuissluis in 1860.

26

KLOVENIERSBURGWAL 38/40

Het pand op nummer 40 heeft een klokgevel van rond 1725 met als gevelbekroning een rococo duif met daaronder het opschrift: De Teeboom. Oorspronkelijk was Kloveniersburgwal 40 een tweelingpandje van het hoekpand nummer 38. Dit pand heeft een wat eenvoudiger uitgevoerde klokgevel. In 1969 werd 38 al opgeleverd door Stadsherstel en in 1971 was 40 gerestaureerd met het door Stadsherstel gekochte pand Boerensteeg 9. De naam Boerensteeg resteert uit de periode dat er aan de binnenzijde van de stadsmuur nog boerenbedrijven lagen die toebehoorden aan de vele kloosters die Amsterdam voor 1578 rijk was. De stadsmuur die, als de huizen van nummers 40 en 38 er al zouden hebben gestaan, vlak voor de deur lag en waar de Kloveniersburgwal nog een restant van is. Deze panden dateren waarschijnlijk uit de vooravond van de Gouden eeuw toen Amsterdam zich onttreed van de oude stadsmuur en door een verkaveling o.a. ook de Nieuwmarkt bij de Sint Anthoniespoort, de huidige Waag, ontstond.

Detail van de kuif en Teeboom

27

KLOVENIERSBURGWAL 22-24

Het 18e-eeuwse huis bestond eerder uit de twee panden nummers 22 en 24. In 1882 opent op nummer 22 Izaak Levison zijn kledingzaak. In 1906 liet Levison beide panden verbouwen door architect E.M. Rood. Beide panden zijn onder een lijst samengevoegd. Het heeft architectonisch weinig historische waarde. Op oude zwart-wit foto is de situatie voor 1900 nog te herkennen. De panden werden in 1997 op de veiling door Stadsherstel aangekocht. Er was toen een reisbureau in gevestigd. Daarboven waren woningen, ontsloten door de ingang geheel links.

Voor de ingang van de woningen stond al jaren een stut om de winkelpui en het pand op zijn plaats te houden. In 2006 ving de restauratie van de panden aan. Pas toen de werkzaamheden aan het nieuwe interieur zich al in een vergevorderd stadium bevonden, kwam het Stadsdeel Centrum van de Gemeente Amsterdam alsnog met de eis dat de fundering vervangen diende te worden. Na deze roerige periode zijn er in 2007 weer drie woningen en een bedrijfsruimte aan het gerestaureerde bezit van Stadsherstel toegevoegd.

28

KLOVENIERSBURGWAL 14

De eerste sporen in archieven over Kloveniersburgwal 14 vinden we in 1590 wanneer een 'getimmert' van 20 voet (5,67m) breed en 28 voet (7,93m) lang door de stad wordt verkocht, samen met een iets kleiner leeg erf. Die transactie vindt plaats 12 jaar na de onteigening van het klooster bij de alteratie. In korte tijd is een deel van de kloosterbebouwing gesloopt en met nieuwe panden bebouwd. De nood was hoog. Niet alleen de (moes) tuinen van de kloosters maar ook de bebouwing moest het ontgelden. Daarbij werd in dezelfde tijd de tweede uitleg gerealiseerd. De stadsmuur langs het water van de Kloveniersburgwal werd gesloopt en naar het oosten ter hoogte van de Oude Schans weer aangelegd. De panden aan de westkant van de Kloveniersburgwal werden als grachtenpand zeer gewild.

Direct na de aankoop door Stadsherstel in 1990 werd het pand gerestaureerd. Daarbij bleek dat de huidige vorm, een smal huis aan de voorgevel dat ca 2,5 maal die breedte naar achter doorloopt met een achterhuis, later tot stand kwam. De balken lopen van de voorgevel naar achteren. Dat duidt erop dat de diepte van het huis minder was dan de huidige breedte. Men kiest er voor de kortste afstand te overbruggen. Eenzelfde situatie met balken van voor naar achter treffen we bij de burens in het pand van Jacob Hooy. Mogelijk waren beide panden onderdeel van een groter geheel.

KLOVENIERSBURGWAL 6-8

In 1722 werden twee panden op de plaats van de huidige nummers 4-8 afgebroken. Daar werden drie hoge panden met halsgevels teruggebouwd. De panden werden in één bouwstroom gebouwd. Ze deelden gezamenlijke bouwmuren en goten. Dat wordt een drieling genoemd. In de frontons werden de beeldhouwde hoofden van Jacob nr.4, Abraham nr. 6 en Isaak nr.8 aangebracht. In 1877 werd nr. 4 geheel verbouwd en kreeg een lijstgevel. Daarmee verdween Jacob en restteert een tweeling. De bovenverdiepingen van 6 en 8 werden en worden ontsloten door een gezamenlijke trap, die door een smalle, afzonderlijke voordeur toegang geeft.

De grond behoorde tot de alteratie in 1578 tot Bethanië klooster. Voor eigen gebruik mochten de kloosters zonder accijnsafdracht bier brouwen. De naamgeefster, Heilige Maria Magdalena in Bethanië, had zelf een verleden als gevallen vrouw. In die traditie werden ook in het klooster prostituees opgevangen, die na bekering non werden. Al in 1980 werd in de benedenverdieping het brouwerijcafé Maximiliaan gevestigd. De huidige naam De Bekeerde Suster vat de geschiedenis bondig samen.

We gaan verder richting Geldersekaade. Laten de Nieuwmarkt met de Waag en de Spaanse Brander rechts liggen en gaan verder op de even kant van de kade en gaan een stukje de Stormsteeg voorbij.

De 'Gelderse kaai'

De Geldersekaade is een van de oudste grachten van Amsterdam, gegraven omstreek 1425. Langs de evenzijde liep vanaf 1500 tot ongeveer 1600 een stadsmuur met waltorens en poorten. Na sloop van de stadsmuur waren de huizen langs het even deel van de kade het dubbele waard. De oneven zijde werd pas bebouwd toen de stadsmuur was afgebroken.

De Geldersekaade is een plek waar heel veel beroepen

werden uitgeoefend, velen daarvan hadden te maken met de scheepvaart. We noemen: zeilmakers, reders, scheepstimmerlieden, wijnkopers, bierbrouwers, glas-handelaren, kramers, apothekers, touwslagers, teerkoperij, houthandel, olieslagers, smeden, tin- en kopergie-ters, schoenmakers, leerlooiers, wevers, kleermakers, viskopers en molenaars.

GELDERSEKADE 78

Het pand is een rijksmonument in een sobere Lodewijk XIV stijl. Waarschijnlijk in het eerste kwart van de 18e eeuw gebouwd. Aan de 'Gelderse kaai', zo genoemd vanwege de schepen die hiervandaan naar Gelderland vertrokken, werden vooral panden gebouwd die behalve een woonfunctie ook een winkel- of opslagfunctie hadden. De houten rol boven het een na bovenste kozijn, de aanwezigheid van een windas hijsconstructie en het ontbreken van profilering van de balken, de zogenaamde 'duivenjager', vanaf de 2e verdieping, bevestigt het vermoeden dat de zolder, vliering en tweede verdieping gebruikt zijn als pakzolders.

In de loop van de eeuwen zijn er aanpassingen aan het pand gedaan, maar veel oorspronkelijke details, zoals de spiltrap en een deur en stucplafond uit de 18e eeuw, zijn bewaard gebleven. Het heeft dan ook een grote monumentwaarde. Na funderingsherstel en modernisering met behoud van de monumentale elementen hopen wij medio oktober twee woningen en een bedrijfsruimte in het souterrain op te leveren.

Het is een bijzonder verhaal, hoe de Gelderse-
kade 78 in bezit van Stadsherstel kwam. Een
van onze trouwe Vrienden - en tevens vrijwil-
liger - verkocht het aan ons met korting met
de voorwaarde dat de huurders er rustig kon-
den blijven wonen, zolang zij wilden en onder
dezelfde voorwaarden. Inmiddels is de laatste
huurder vertrokken en is ons pandje nagenoeg
gerestaureerd.

**Als u nog even doorloopt dan ziet u ons Jubileumpandje Gelderse-
kade 39 met de onthoofde
top en winkelpui die we weer in oude glorie willen terugbrengen.
Nu keren we terug op onze schreden en gaan voor de apotheker de Stormsteeg in.**

Weet dat de Chinese naam van de Stormsteeg Shun
Fung Lee is: steeg van de meegaande wind die voortva-
rendheid en succes brengt.

**Verder de Zeedijk over, de Korte Stormsteeg door en langs de verleiding van onze brouwers de
Korte Niezel in en de brug van de Oudezijds over en aan de even zijde naar rechts. Langs Onze
Lieve Heer op Zolder met de nieuwbouw aan de overzijde van de Heintje Hoekssteeg.**

Ons Lieve Heer op Solder

De huiskerk is gebouwd door de welgestelde katholieke
koopman Jan Hartman (1619-1668). De rooms-kath-
olieken komen na de Alteratie in 1578 op het tweede
plan. Hij kocht ook de twee erachter liggende woningen
en liet de bovenste verdiepingen van de drie panden
met elkaar verbinden. Daar kwam de kerk die illustreert
hoe men in de zeventiende eeuw omging met verschil-
lende religies in Amsterdam. In de Republiek der Ver-
enigde Nederlanden kenden burgers vrijheid van geloof
en vrijheid van geweten. De basis daarvoor legde Wil-
lem van Oranje in de zestiende eeuw.

Na het Rijksmuseum is het het oudste museum van
de stad. In 2015 is het monument uitgebreid met een
extra gebouw op de Oudezijds Voorburgwal 38, waar de
nieuwe entree is gevestigd. De twee panden zijn door
middel van een ondergrondse passage met elkaar ver-
bonden. Ons' Lieve Heer op Solder is nu een musée de
site - waar de geschiedenis tastbaar is, waar alles oud
en authentiek is, waar bezoekers het gebouw en de ge-
schiedenis beleven. En waar bovendien een link wordt
gelegd met de actualiteit.

31

OZ VOORBURGWAL 30, 32 EN 34

De drie huizen hebben verschillende gevels. Nr.30 heeft een rechte lijst, nr.32 heeft een versierde halsgevel, en de gevel van nr.34 - op basis van oude foto's gereconstrueerd - heeft een tuitgevel en ovale oeil-de-boeufs. In het pand Oudezijds Voorburgwal nr.30 was aan het einde van de vorige eeuw het Jiddische Anthony theater gevestigd. Tijdens een voorstelling zakte men door de vloer en het pand werd op last van de gemeente ontruimd. Stadsherstel kocht het pand en in 2006 begon de restauratie. Nu herbergt het pand de winkel van bierbrouwerij De Prael, een brouwerij met een sociale functie. Er werken mensen met een beperking. Ook het binnenterrein achter het pand is aangekocht. Daar staat een voormalig veilinghuisje uit 1882, nu in gebruik als brouwerij.

De gevelsteen op nr.34 markeert het afscheid van Wim Eggenkamp als directeur van Stadsherstel in 2007. De vlinder verwijst naar de expertise van zijn vrouw, een kenner van vlinders.

De kapconstructie van nr.34 is midden op de gracht opgebouwd en werd op spectaculaire wijze op zijn plaats getakeld.

Sla linksaf de Oudezijds Armsteeg in. Meteen rechts een gevelsteen met drie Oost-Indiëvaarders die afscheid nemen voor ze richting de Kaap vertrekken. De steen is een mooi voorbeeld van een uithangteken bij een zeemanskroeg.

32

OUDEZIJD ARMSTEEG 22-28, KLM-HUISJES

De Oudezijds Armsteeg behoort tot de oudste straatjes van Amsterdam en was al bebouwd in de 12e-eeuw. Opvallend is dat de plaats van de zijmuren van de huizen door de eeuwen heen niet veranderd is. De oudste huizen waren opgetrokken in hout, maar hadden wel dezelfde breedte als hun stenen opvolgers. Jaap Hulscher, adjunct-directeur van Stadsherstel, kwam met het idee om de KLM-huisjes, die het traditionele beeld weerspiegelen dat buitenlanders van Amsterdam hebben, als uitgangspunt te nemen. Die oude verkaveling moest natuurlijk behouden blijven. Het moest een prettige steeg met lichte gevels worden, die de verloederde beurt een positieve impuls zou geven. Dat was het uitgangspunt voor project 'Out of the Blue, zes huisjes aan de Oudezijds Armsteeg. Architect Kees Doornenbal werkte het idee uit. Samen overtuigden ze de Welstandscommissie om dit ontwerp, dat alle regels tartte, goed te keuren.

De architectuur van de huisjes, opgeleverd in 2010, speelt met het clichébeeld van Amsterdam en ook met historische bouwstijlen. Zo zijn twee panden op de vlucht gebouwd en er is ook een pandje dat achterover helt. Het breedste pand heeft een klokgevel, en het rechterpand van de fietsenwinkel heeft een duidelijk herkenbare tuitgevel. De witte stenen en de blauwe kozijnen en dakpannen verwijzen naar het klassieke Delftse Blauw en zorgen tegelijkertijd voor een verrassend straatbeeld.

Op nr. 26 is het proeflokaal van De Prael gevestigd.

Binnen is een tegeltableau te zien, ook van Delfts blauw, dat de Vrienden hebben geschonken. Een prima plek om het glas te heffen en de vriendenwandeling 2021 na te bespreken!

Bronnen:

Beeldmateriaal uit het Archief Amsterdam
Privé foto's zonder auteursrechten
Foto's Stadsherstel

Dank aan:

Stadsgidsen van "Mee in Mokum"
van Gilde Amsterdam

Nog geen vriend?

Als Vriend ondersteunt u de projecten van Stadsherstel en levert u een belangrijke bijdrage aan het behoud van monumentaal- en beeldbepalend erfgoed in en om Amsterdam. Uw lidmaatschap is van groot belang. Het lidmaatschap is geldig voor twee personen. Zo kunt u altijd iemand meenemen naar onze activiteiten!

Geef een Vriendenlidmaatschap cadeau

Omdat wij onze Vrienden graag willen bedanken voor hun lidmaatschap, mag u voor het resterende jaar 2021 en geheel 2022 een gratis lidmaatschap weggeven. De nieuwe Vriend kan dan ook genieten van de gratis Vriendenwandeling, kijkjes in de restauratiekeuken, het Stadsherstel magazine en nog meer leuke verrassingen. Dus geef als Vriend een gratis lidmaatschap cadeau of word Vriend én geef direct een lidmaatschap weg.

U steunt het werk van Stadsherstel al vanaf € 30,- (€100,- voor bedrijven) per jaar!

Aanmelden als Vriend kan via:
www.stadsherstel.nl/vrienden

Als Vriend ontvangt u:

- Het Stadsherstel Magazine en een Stadsherstel special over een restauratieproject.
- De digitale nieuwsbrief.
- Een rondwandeling langs restauratieprojecten o.l.v. projectleiders.
- Een rondvaart langs Stadsherstel panden voor een Vriendenprijs.
- Een presentatie over restauraties tijdens de Algemene Ledenvergadering.
- Korting op of zelfs gratis toegang tot verschillende culturele evenementen in de bijzondere locaties van Stadsherstel.
- Bovendien krijgt u als Vriend 5% korting op een Bijzondere Locatie voor het organiseren van uw feestelijke bijeenkomst, huwelijk, diner of zakelijke congres.
- En korting op het Stadsherstelboek Amsterdam Herstelt.

Nog meer lezen over monumenten?

Ontvangt u onze extra nieuwsbrief al?

Met de **#OmDeDagEenMonument** krijgt u om de dag een interessant verhaal over één van onze monumenten in uw mailbox.

Inschrijven kan via: www.stadsherstel.nl/nieuwsbrief

